

MARIA PARIZA

**PREZENȚA AROMÂNILOR
ÎN PRESA DOBROGEANĂ
(1879-1944)**

- STUDIU CRITIC
- BIBLIOGRAFIE ANALITICĂ SPECIALĂ

paideia

București, 2019

CUPRINS

<i>Din cuvântul referenților – în loc de... Prefață</i>	5
INTRODUCERE	11
PARTEA I. STUDIU CRITIC	23
PREAMBUL. Aromânii în presa românească – până la apariția presei în Dobrogea (1879).....	25
I. Prezența aromânilor în presa dobrogeană (1879-1924) (județele Constanța și Tulcea).....	49
II. Peisajul publicistic al Dobrogei de Sud (1914-1940) (județele Durostor și Caliacra).....	85
III. Aromânii în presa locală după colonizarea în Dobrogea de Sud (1925-1944).....	94
IV. Prezența aromânilor în revistele cultural-artistice și științifice ...	129
4.1. <i>Publicațiile din județele Constanța și Tulcea</i>	129
4.2. <i>Revistele județelor Durostor și Caliacra</i>	142
PARTEA a II-a. BIBLIOGRAFIE ANALITICĂ SPECIALĂ	161
<i>Lista publicațiilor periodice consultate</i>	163
I. Aromânii în spațiul etnogeografic (balcanic). <i>Istorie.</i> <i>Viață socială. Note de călătorie. Memorii</i>	175
II. Geopolitică. Mișcarea de renaștere națională. <i>Organizații. Militanți. Eroi. Martiri</i>	178
III. Vlahii balcanici în provincia istorică Dobrogea	197
IV. Aromânii în județele Constanța și Tulcea.....	198

V. Aromânii în județele Durostor și Caliacra. <i>Colonizare.</i> <i>Viață națională, politică, economico-socială, etno-culturală</i>	208
VI. Prezență cultural-științifică. Creatori și creații literare.....	255
6.1. <i>Studii și articole</i>	255
6.2. <i>Viață cultural-artistică. Cronici. Biografii. Jurnalism</i>	259
6.3. <i>Literatură beletristică</i>	266
6.4. <i>Folclor literar</i>	287
VII. Ilustrații. Fotografii. Fotoportrete.....	289
VIII. Publiciști aromâni. Teme diverse	297
<i>Indice de autori și nume de persoane</i>	305
<i>Indice cronologic</i>	313
ANEXE.....	317
Grupaj documentar (cronologic)	317
Scurtă biografie.....	377

PREAMBUL

AROMÂNII ÎN PRESA ROMÂNEASCĂ – PÂNĂ LA APARIȚIA PRESEI ÎN DOBROGEA (1879)

În general, orice reconstituire a istoriei moderne a Dobrogei se raportează la momentul unirii cu România, a celei mai mari părți a provinciei, în urma Tratatului de la Berlin, din 1878. Astfel se explică și apariția târzie a presei în această zonă, iar o delimitare numai la acest segment de publicații, indiferent de tematică, nu poate fi decât secvențială temporară, în raport cu peisajul publicistic românesc. Aceste limite sunt valabile și în cazul acestei abordări tematice, căci, la data apariției presei în Dobrogea, procesul istoric al redeșteptării naționale a vlahilor balcanici, pornit imediat după Unirea Principatelor Române, căpătase deja dimensiunile unui act politic și național de anvergură, iar presa românească contribuia din plin la susținerea acestei cauze.

O analiză a presei românești, încă de la primele înfiripări din exilul românesc, reflectă aspecte dintre cele mai surprinzătoare, privind prezența macedo-vlahilor în paginile acestor publicații. Deoarece, până în prezent, un astfel de fenomen publicistic nu a incitat la o cercetare sistematică, dispunând doar de abordări secvențiale, dispersate în diferite lucrări de referință sau ediții de documente³, conștienți de dificultatea demersului documentar, ne-am propus în rândurile ce urmează să marcăm câteva repere importante, în acest sens, în scopul unei receptări mai pertinente a fenomenului publicistic dobrogean, care

³ Până în prezent, pentru perioada menționată, dispunem de o ediție de articole, *Românii balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei”* (2012), tot secvențială, din perioada 1878-1913.

constituie obiectul cercetării propriu-zise și, pe cât posibil, chiar pentru prefigurarea unor idei de cercetare cu interpretări mai consistente.

Prezentarea îmbină *criteriul de loc*, cu cel *cronologic*, al apariției publicațiilor românești⁴.

*

Buda – 1821 – cea mai veche apariție a aromânilor – în presa românească. Într-o abordare cronologică a presei românești, *cea mai veche publicație în care apar aromânii* este revista ***Biblioteca românească întocmită în 12 părți...*** „întâia oară tipărită pentru nația românească prin Zaharia Carcalechi, ferlegerul de cărți a Crăeștii și mai marii tipografi din Buda a Universității Ungariei”⁵. Este vorba de *cea mai veche publicație literară românească*, editată în străinătate și înfiripată din suflul cultural al reprezentanților Școlii Ardelene, pornit încă din anii 1780, prin Samuil Micu, cu „Calendele de la Buda...”.

Chiar în primul număr al revistei, din anul 1821 – Zaharia Carcalechi prezintă coloniile de macedo-vlahi (etnonim folosit în documentele epocii) din Austria și Ungaria⁶. Textul se referă la familiile din cadrul acestei colonii, Mocioni (Mocsony), Gojdu și Șaguna, care ulterior s-au

⁴ Pentru predocumentare ne-am slujit de sursa bibliografică cea mai completă și competentă, *Bibliografia analitică a publicațiilor românești... 1770-1859*, iar după această perioadă, până în anii 1880, de *Bibliografia macedo-română (1984)* cu descrieri de carte, incluzând aleatoriu și descrieri analitice din presa românească, de o serie de *indici bibliografici* de reviste sau personalități, editați de biblioteci naționale și județene, precum și de *dicționare ale presei românești*. Materialele identificate au fost consultate în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, precum și în publicațiile vechi digitizate și difuzate online, până în momentul redactării lucrării.

⁵ Revista, scrisă cu alfabet chirilic, a apărut neregulat, între anii 1821-1834. Devine mai cunoscută prin anii 1829-1830 și 1834. O prezentare detaliată a revistei și a colaboratorilor se regăsește în: LUPAȘ (1926, pp. 39-57) și în *** *Dicționarul literaturii române* (c.f. 1979, s.v).

⁶ Istoriografia menționează, încă din anul 1606, așezări izolate ale unor comercianți vlahi, la Mișcolc, în Ungaria, venind din Austria, Prusia, Rusia, în urma împărțirii Poloniei. Penetrația mai consistentă în Imperiul Habsburgic a început spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, ca o consecință a deselor războaie ruso-turce, austro-turce, combinate cu atacurile musulmane asupra centrelor comerciale din

consacrat cauzei românismului în Transilvania și Banat. Deși în revistă nu au mai apărut alte materiale relative la această colonie, vom insista asupra acestui moment, ținând cont de *poziția prioritară a revistei în contextul publicistic românesc* și, mai ales, de *conotațiile mesajelor transmise de cei doi editori de sorginte aromână, Zaharia Carcalechi și Emanuil Gojdu, privind aspirațiile naționale, care se conturau în rândul acestei colonii de macedo-vlahi, din capitala Ungariei.*

Zaharia Carcalechi (n. 1784, Brașov – d. 1856, București)⁷, era fiul unui negustor aromân, Gheorghe C. Carcalechi și al Mariei Ciurcu (vară cu filologul D. Eustatievici⁸. S-a afirmat ca *iscusit tipograf, editor și ca unul dintre premergătorii presei românești*. Zaharia Carcalechi a luat asupra sa sarcina de a răspândi, cu ajutorul acestei reviste, cunoștințele istorice și amintirile „gloriei străbune” în toate ținuturile românești. Scopul declarat, la apariția „*Bibliotecii românești*”, era acela de „... a deștepta, zic, o îmboldire de bine aducătoare și un foc sfânt patrioticesc cătră limba noastră cea mumească”. Inițial, colaboratorii cei mai apropiați în realizarea acestui program erau învățatul Damaschin Bojincă și Emanuil Gojdu.

Zaharia Carcalechi s-a impus în istoria presei și tiparului românesc mai mult prin spiritul său practic decât prin contribuții personale scrise. Animat de spiritul corifeilor Școlii Ardelene (cenzori și corectori la tipografia din Buda), de ridicare a neamului prin carte, a știut să aprecieze și să promoveze valorile intelectuale. Stabilite la București, după anul 1834, primește conducerea Tipografiei Statului, unde editează ziarul *Cantor de avis și comerț* (1837), devenit, apoi,

Balcani, dar și a începuturilor capitaliste în Austria. Coloniile alcătuite din vlahi și greci, diseminate și pe teritoriul Transilvaniei, în centrele Sibiu, Oradea, Beiuș, Lugoj, Banat, s-au impus ca factor economic deosebit de important, în faza de trecere la capitalism. Vezi și: BERENYI (1990; 2002); DENSUȘIANU (1877, pp. 266-270); LUGOȘIANU, (1896, pp. 150-153); PAPACOSTEA (1983, pp. 25-50); POPOVICI (1934); SARAMANDU (1998, pp. 321-328).

⁷ MUREȘIANU (1934, p. 12); *idem* (1968, pp. 83-87); *** *Dicționarul literaturii române* (1979, s.v.).

⁸ Dimitrie Eustatievici (n. 1730 – d. 1796), cărturar român, descendent dintr-o familie de aromâni stabiliți în comuna Grid din Făgăraș; *ibid* (p. 339).

Vestitorul român (în 1843), *primul buletin oficial* al Țării Românești. În anul 1845, primește rangul de *pitav*, iar în 1853 de *serdar*, devenind proverbial prin abilitatea cu care a slujit sub toate stăpânirile vremii.

Emanuil Gojdu⁹, *jurist și om politic*, și-a eternizat numele prin averea sa imensă, lăsată moștenire studenților români „dornici de învățătură”. Prezența lui Gojdu în presa românească se leagă mai mult de faptele sale filantropice decât de cele de publicist. Tânăr avocat, la numai 28 de ani, se va solidariza cu inițiativa culturală a lui Zaharia Carcalechi, simțind *importanța limbii și scrierilor naționale*.

În revista „Biblioteca Românească” (partea a III-a, 1830) publică o „Cuvântare de rugăciune adresată străluciților boieri ai Moldovei și Țării Românești” prin care, cu cuvinte pătrunzătoare îi îndeamnă:

„... spre un foc patriotic sfânt cătră limba noastră prin tipărirea cărților în limba patrioticească”. (...) „să le citiți cu bucurie și să le faceți cunoscute dulcii voastre națiune; pe învățații neamului să-i patronați și favorizându-i să-i scutiți întinzându-le mână de ajutor și dându-le prilegiu ca plăcutele a sudorilor sale fructuri să le dea spre folositoarea lor gustare a neamului său. Așa va înflori nația noastră, așa își va câștiga loc între celelalte neamuri floritoare sau cultivate. Aceasta este cea mai învăpăiată a mea națională dragoste, aceasta cea mai apăsătoare a vieții noastre simțire și a tuturor cugetare.

Astfel de mesaje l-au determinat pe scriitorul și publicistul Ilarie Chendi (1872-1913), printre primii cărturari care i-au cercetat viața și activitatea, să atragă atenția în presa vremii:

„... altundeva deci trebuie căutat testamentul lui Gojdu, care trebuie transmis tinerimei. Adevăratul testament e depus în vorbirile și puținele publicații ale lui Gojdu, în multele scrisori de prin arhivele oficiale și particulare. În toate acestea este îngropată o mare comoară, care aproape

⁹ *** *Emanuil Gojdu (1802-1870). Comunicări* (1971); BERENYI (2002); NEȘ (1971). Agonisind o mare avere la Budapesta, Emanuil Gojdu a donat-o fundației care-i poartă numele, înființată în 1870, sub patronajul mitropolitului Andrei Șaguna și al Congresului Național Bisericesc Ortodox (acum Mitropolia Ardealului).

întrece sumele de monedă sunătoare. Tinerimea trebuie să cunoască și motivele care au îndemnat pe fondator la acest act”.¹⁰

Începând din anul 1830, Emanuil Gojdu subvenționează și **Calendariu românesc**, publicație editată de Ștefan P. Neagoie și tipărită la Buda, între anii 1828-1832, parțial cu litere latine.¹¹

Poziția și aspirațiile celor două personalități se leagă de spiritul cultural-național al coloniei macedo-vlahi din care s-au ridicat.

Meditând asupra acestei etape culturale, peste un secol, scriitorul și academicianul Ioan Lupaș (n. 1880 – m. 1967), fost bursier al fondurilor Gojdu, surprindea paradoxurile conjugărilor istorice, astfel:

Este un capriciu al sorții ca de capitala Ungariei, locul unde s-au făcut atâtea planuri de înăbușire a culturii noastre, să se lege totuși numele unor opere și reviste literare române, cu rostul și însemnătatea lor pentru timpul în care au fost scrise.¹²

În „rostul și însemnătatea lor”, în epocă, putem circumscrie și faptul că, în rândul acestei colonii de macedo-vlahi care colabora la realizarea acestui ambițios program, a germinat asumarea latinității și, treptat, infiltrarea în spiritualitatea românească. În contact cu ideile iluministe, coloniile macedo-vlahilor din diasporă asistă la deșteptarea națională a diferitelor popoare europene. În capitala Ungariei, contactul cu mediul cultural românesc și, mai ales, cu elita Școlii Ardelene¹³ le va alimenta nostalgia propriei identități, regăsită în

¹⁰ CHENDI (1988, pp. 54-74), studiu critic asupra lucrării *Testamentul lui Emanuil Gojdu de Matei Voileanu*, Sibiu, 1899, *idem* (1900, p. 96).

¹¹ În semn de recunoștință, Ștefan Neagoie, îi dedică lui Emanuil Gojdu, în „Calendarul pe anul 1830” (p. 71), următoarele cuvinte: „Spectabilului și de bun gen măscutului/ Domnul Emanuel Gozdsu/ Juratului a Ungariei/ Avocat de Cr. Tablă/ Ca umilă plecăciune/ Se dedică/ Spectabile și de bun gen născute Domnule!”.

¹² LUPAȘ (1926, pp. 39-57).

¹³ Luminiștii ardeleni, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, vor îmbogăți reprezentarea romanității balcanice printr-o informație mult mai temeinică și o analiză mai profundă. Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior și alți reprezentanți ai Școlii Ardelene au demonstrat, documentat, legăturile

graiul rostit, le va anima și revitaliza dorința de a se afirma, ieșind din cadrele elenismului postbizantin: „... se simțiră deosebiți de greci a căror limbă o întrebunțau în afaceri și o considerau ca limbă maternă alături cu modestul lor dialect în auzul căruia crescuseră departe, în satele muntoase ale patriei” – remarca Nicolae Iorga în studiile sale, scriind despre această colonie de comercianți din imperiul Austro-Ungar.¹⁴

În contextul tendinței de renaștere europeană, pro-latină, apare și imboldul conceperii unei limbi literare comune a vlahilor din nordul și sudul Dunării.¹⁵

Fenomenul publicistic „Biblioteca românească” nu avea să rămână izolat. În anul 1844, prin efortul conjugat al studenților români din Pesta se înființează o societate literară, transformată în anul 1848 într-un club politico-național, sub denumirea *Societatea Națională Română*, care întrunea deputați, studenți și elite intelectuale, români și aromâni, sub președinția lui Andrei Șaguna. Statutele și referințele despre membrii societății erau publicate în anul 1848, în ziarul **Amicul Poporului**, care apărea la Pesta, redactat de Sigismund Popp.¹⁶

De asemenea, numele și faptele acestor elite ale coloniei, afirmate economic și politic în cadrul Imperiului Austro-Ungar, dar receptive la cultura românească, apar și în alte publicații editate de români în capitala Ungariei, cum au fost ziarul **Concordia** (1861), **Federațiunea**, **Democrația**, **Aurora Românească** (prima revistă beletristică română

etnogenetice existente între daco-români și macedo-vlahi, au relevat identitatea structurală a limbii vorbite de ambele ramuri. Vezi și: CAPIDAN (1913); PEYFUSS (1994, p. 15).

¹⁴ IORGA (1919, p. 154).

¹⁵ Petru Maior a sprijinit materializarea acestei idei, împrumutând în lucrările sale cuvinte din limba vlahilor balcanici. Ideea a fost îmbrățișată de intelectualii aromâni Gheorghe Constantin Roja (1786-1847), care și-a desfășurat activitatea la Buda și Pesta și de Mihail G. Boiagi (1870-1842) la Viena, susținuți de oameni de afaceri de aceeași obârșie. Vezi și: BERENYI (2002, pp. 19-26); MAIOR (1813); PAPAĞAGI (1996, p. 3); SARAMANDU (1991, „Constantin Roja și Școala Normală a Nației Românești din Pesta, Ungaria (1808-1810)”).

¹⁶ Vezi și BERENYI (2002, p. 100).

cu caractere latine, înființată de Ioanichide Miculescu, la Pesta – 1863-1865).¹⁷

În acest context național-cultural, în *Transilvania aflată sub dominația habsburgică, avea să germineze procesul de infiltrare a coloniilor de macedo-vlahi, în spiritualitatea românească, lent, liniștit, reciproc, fără vreo urmă de tăgăduire, iar presa, ca mărturie de epocă, îl reflectă cu prisosință.*

*

Presa din Transilvania – sub aspect cronologic, deține locul prioritar în ceea ce privește prezența aromânilor în peisajul publicistic românesc. Întemeietorii ziaristicii ardelene, George Barițiu (1812-1893) și Timotei Cipariu (1805-1887), s-au remarcat prin cultivarea acestui subiect, dar și prin atragerea de colaboratori din rândul aromânilor.

În *Gazeta de Transilvania* („Foaie de săptămână”)¹⁸ – prima publicație politică și culturală apărută la Brașov, în anul 1838, sub redacția lui G. Barițiu, figurează în calitate de colaborator și finanțator, Andrei Mocioni de Foen, descendent din coloniile macedo-vlahilor din Pesta¹⁹. Comisar împărătesc în districtul Banatului, membru

¹⁷ *Idem* (1994).

¹⁸ Gazeta a apărut cu litere chirilice până în anul 1844, și cu alfabet de tranziție până în 1852. A fost principalul mijloc de afirmare publicistică a drepturilor politice și culturale ale românilor din Imperiul Habsburgic până la 1848. Vezi și: *** *Românii balcanici în paginile „Gazetei Transilvaniei”* (2012).

¹⁹ Andrei Mocioni de Foen (1812-1880) este descendentul unei familii de negustori aromâni, originară din centrul comercial și cultural Moscopole, emigrată în Ungaria spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Familia Mocsony (numele maghiarizat, după *Muceanu*) a fost foarte numeroasă și puternică și a avut mai multe ramuri. Cea „de Foen” a fost înnobilită în anul 1783 și introdusă în domeniul Foen, comună și moșie în câmpia Timișului. Este cea mai importantă, ca factor politic, bisericesc, cultural și economic în viața și istoria românilor din fostul regat al Ungariei. Deși s-au cultivat în Ungaria, nu s-au maghiarizat și au continuat să vorbească în familie limba maternă, cultivând totodată și sentimente românești, prin educație și biserică. Mai mult, membrii ei au devenit luptători pentru triumful ideii naționale și democratice în organizarea și guvernarea Imperiului Habsburgic, legându-și numele de arzătoare chestiuni ale bisericii ortodoxe, de revoluția anilor 1848 și de „Memorandum”. Așa se

În Senatul imperial, primul președinte al Partidului Național al Românilor din Banat și președintele „Astrei”, Andrei Mocioni a adăugat funcțiilor sale și forța scrisului publicistic, prin care militează pentru reforme substanțiale în imperiu, pe baza principiului egalității de drept național, politic, confesional și cultural pentru toate popoarele. A luptat cu mijloace politice pentru autonomia Bucovinei, a elaborat memorii pentru autonomia Banatului, a intervenit pentru reînființarea vechii mitropolii a Ardealului, pentru unirea Banatului cu Transilvania.

În paginile „Gazetei de Transilvania” a publicat memorabile articole în care susține, curajos, drepturile românilor, cerând organizarea unei „... adunări naționale a tuturor românilor din imperiul austriac, căci numai acesta e singurul mijloc pentru apărarea naționalității și vieții noastre politice”.

Pentru a apăra ideea națională, Andrei Mocioni înființează la Viena ziarul *Albina* (aprilie 1866) și, tot aici, a subvenționat și alte publicații care susțineau idealul românesc. Activitatea de mecenat s-a manifestat și în susținerea literaturii române. În anul 1861, a elaborat cu Vicențiu B a b e ș „planul subvenționării literaturii române și ajutorării tinerimii studioase”. Ca urmare a studiilor editate,²⁰ Andrei Mocioni s-a numărat printre primii membri ai Academiei Române, chiar din anul 1866, dar și-a început activitatea de academician în 1869. Numele său figurează cu o biografie în „Istoria de Stat a secolului al XIX-lea” apărută în limba franceză (Geneva, 1862), în care se afirmă: „Istoria nobilului senior Andrei de Mocioni atât de intim și prin atâtea fapte comune se îmbină cu istoria mai recentă a națiunii sale, a celor trei și jumătate milioane de români din monarhia austriacă”.

Organul Luminărei,²¹ subintitulată *Gazeta de Blaj* (1847-1848), săptămânal apărut sub redacția lui Timotei Cipariu, rămâne *cea mai*

explică și elegiile publicate în presa vremii de poetul Andrei Mureșanu, la trecerea în neființă a unor membri ai acestei familii: „La mormântul lui Ioan Mocioni de Foen”, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, 1854 și „Elegie (lui Lucian Mocioni)”, în *Telegraful român* nr. 47, 1854. Vezi și: BOTIȘ (1939); VASILESCU (1988, p. 160); BRANIȘTE (1980, pp. 242-244, 286).

²⁰ „Conștiința națională” (1885), „Libertatea presei” (1888) și altele.

²¹ *Gazeta* devine *Organul Naționale*, în anul 1848 – primul ziar românesc cu litere latine.

veche publicație românească, care manifestă interes pentru vlahii din Turcia Europeană. Începând cu primul număr, sub genericul „Românii din Grecia”, sunt publicate fragmente din lucrările călătorilor Ph. Fallmerayer²² și Wiliam Martin Leake²³, precum și bucăți de proză, în graiul aromânilor, preluate din „Gramatica” lui Mihail Boiagi.²⁴

Dintre publicațiile apărute în anii premergători Unirii Principatelor Române, gazeta **Telegraful Român** rămâne reprezentativă, prin prezența mitropolitului Andrei Șaguna,²⁵ personalitate de prim rang, pe care colonia de aromâni din Ungaria avea să o dăruiască vieții naționale românești. Prelat și om politic, strălucit cărturar, cititor de școli și instituții, Andrei Șaguna va intui și importanța presei în societate. În iarna anului 1849, a intenționat să editeze, la Viena, un ziar de informație și atitudine care să exprime interesele națiunii române. Posibilitățile concrete s-au creat, însă, abia în anul 1853, la Sibiu, când apare „Telegraful Român”, o adevărată tribună a deșteptării naționale, servind cauza românilor în toate direcțiile. Deși Florian Aaron a figurat, permanent, ca redactor răspunzător, se știe că *spiritul director al publicației a fost, în toate problemele, Andrei Șaguna și multe dintre articolele de fond, nesemnate, îi aparțin*²⁶. Puternicul curent

²² FELLMERAYER (1845).

²³ Colonelul Wiliam Marin Leake (1777-1860) a studiat pentru prima dată, la fața locului, viața, limba și istoria vlahilor din Peninsula Balcanică, lăsând un bogat material documentar în lucrările *Researches in Greece*, London, 1814 și *Travels in Northern Greece*, London, 1835. Vezi și: TEGA (1998).

²⁴ BOIAGI (1813). Este prima gramatică științifică a aromânei, scrisă cu litere latine, cu explicații și traduceri în limba greacă și germană; alte ediții au apărut în 1863 (ed. D. Bolintineanu), 1915 (ed. Pericle Papahagi), 1988 (restituită de Matilda Caragiu Marioțeanu). A publicat la Viena „Orbis pictus” de Comenius, lucrare tradusă în zece limbi, considerată opera unui adevărat savant. Vezi și: DIAMANDI (1940, pp. 249-265).

²⁵ În Ungaria, s-a distins și familia Șaguna, compusă din doi frați, Naum și Arreta, înrudați de aproape cu familiile Gabrovski și Mutovski, numite astfel fiindcă au trăit în Polonia, unde făceau comerț cu vinuri. Crescut printre rudele sale, Andrei Șaguna a vorbit în copilărie în graiul aromân.

²⁶ BOIU (4 oct. 1909, p. 19); LUPAȘ (1909); DIAMANDI (1940, pp. 65-80); „Excelența sa arhiepiscopul și mitropolitul baron de Șaguna: necrolog”, în

patriotic pentru unitatea tuturor românilor, manifestat în coloanele gazetei, îi include și pe vlahii balcanici. După Unirea Principatelor Române, în consonanță cu starea de spirit creată la București, privind redeşeptarea națională a vlahilor din Macedonia, revista a publicat consecvent articole de propagandă despre situația națională și culturală a acestei populații.²⁷

În publicistica transilvăneană s-a impus și ziaristul Ioan Bechnitz,²⁸ a cărui sorginte aromână este mai puțin cunoscută. De orientare șagunistă, a activat în redacția „Telegrafului Român”, începând din anul 1871 și până în 1883. După această dată va intra în comitetul de redacție al *Tribunei*, căreia i-a stabilit formatul, rubricile, ca și atitudinea, în ansamblu.

Despre contribuțiile politice, materiale și spirituale ale neamurilor Gojdu, Mocioni, Șaguna s-a scris atât de mult în presa Transilvaniei, încât se poate realiza o bibliografie destul de consistentă, raportată numai la aceste nume. În aceste circumstanțe, delimitându-ne numai la cele semnate, vom adăuga, ca elocvente, doar aprecierile publicistului V. Braniște,²⁹ rămase consemnate în presa vremii: „Dacă am scoate din istoria românilor numai trei nume de aromâni: Șaguna, Gojdu și Mocioni, am avea imaginea unui balon din care s-a scurs hidrogenul”.

Dintre publicațiile transilvănene care au manifestat un interes mai constant pentru vlahii din Balcani, mai putem semnală: *Foaie pentru minte, inimă și literatură* (Brașov), *Familia* (Oradea), *Tribuna* (Sibiu), *Transilvania* (Brașov/Sibiu), *Biserica și școala* (Arad), *Noua Bibliotecă Română* (Brașov).

*

Telegraful român, 20, nr. 57-60, 1873; *** „Jubileul liceului Andrei Șaguna din Brașov. Salutul românilor macedoneni”, în *Tribuna românilor de peste hotare*, II, nr. 7-8 (1925), p. 2; POPEA (1879).

²⁷ *** „O propagandă pretinsă între Români Turciei”, în *Telegraful Român*, XX (1874), p. 175; B.C., „Români Peninsula Balcanice”, în *ibid*, 27 (1879), p. 18; *** „Din Macedonia”, *ibid*, 29 (1881), pp. 87, 90, 94; Al. PENCOVICI, „Români din Macedonia”, în *ibid*, 30 (1882), p. 414 ș.a.

²⁸ *** *Dicționarul literaturii române* (1979, p. 95); VATAMANIUC (1968, p. 260).

²⁹ BRANIȘTE (p. 229).